

Оксана Назарчук,
доктор філософії (Ph.D.), доцент
кафедри приватного права Юридичного
Інституту Київського національного
економічного університету
імені Вадима Гетьмана
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5849-3758>

ЗАХИСТ ТРУДОВИХ ПРАВ ЖІНОК: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

У статті визначені окремі правові аспекти захисту трудових прав жінок. Розвиток сучасних технологій, цифровізація змін у підходах до організації трудових відносин, запровадження режиму воєнного стану – зумовлює потребу в напрацюванні механізмів захисту трудових прав жінок. Сьогодні трудові права жінок в Україні кваліфікуються високою інтенсивністю та відображають гендерно нейтральне регулювання. Адже через війну умови життя змінилися, і система нерівностей розформувалася, це може бути доказом того, що матеріальні умови мають доцільне значення в питанні гендерних ролей і рівних прав.

Розкрито питання, що необхідно роботодавцям підвищити рівень захисту трудових прав жінок, можливості у працевлаштуванні, підвищенні кваліфікації, перепідготовці, змозгу суміщати роботу із сімейними обов'язками, здійснювати рівну оплату праці за однакової кваліфікації, вживати всі заходи щодо створення безпечних для життя і здоров'я умов праці, унеможливлення випадків сексуальних домагань.

Незважаючи на наявність міжнародних, національних нормативно-правових актів, щодо захисту трудових прав жінок, гендерної нерівності у сфері трудової діяльності, міжнародні організації й далі звертають увагу щодо актуальності вказаного питання.

У статті розглянуто, що трудове законодавство додатково передбачає спеціальну систему норм для забезпечення захисту та охорони праці жінок. Їх наявність передусім зумовлена не лише фізіологічними особливостями жіночого організму, а й, наприклад, народженням і вихованням дітей. Таким чином, правовий статус жінки, окрім загальних основних трудових прав, містить додаткові права, які надаються жінці спеціальними нормами.

Визначено, що результатом подальших дій щодо захисту трудових прав жінок є можливість більш ефективно використовувати векторні ресурси, що створюватиме гарне середовище у конкуренції за висококваліфіковану робочу силу, сприятиме візображенню рівних можливостей професійного розвитку, чітких, неупереджених методів управління трудовим колективом, навчання, кар'єрного зростання, а також створюватиме умови гармонійного поєднання трудової функції працівників із сімейними обов'язками.

Ключові слова: трудові права, права жінок, право на працю, захист трудових прав жінок, гендерна рівність, додаткові гарантії трудових прав, захист материнства.

Nazarchuk O.

Protection of women's labor rights: present realities

The article defines certain legal aspects of the protection of women's labor rights. The development of modern technologies, digitalization of changes in approaches to organizing labor relations, and the introduction of martial law determine the need to develop mechanisms for protecting women's labor rights. Today, women's labor rights in Ukraine are qualified with high intensity and reflect gender-neutral regulation. Indeed, because of the war, living conditions have changed and the system of inequalities has been dismantled, this may be proof that material conditions have a purposeful meaning in the issue of gender roles and equal rights.

The issues that employers need to increase the level of protection of women's labor rights, opportunities for employment, advanced training, retraining, the ability to combine work with family responsibilities, implement equal pay for equal qualifications, and take all measures to create safety for life and health are revealed. I working conditions, excluding cases of sexual advances.

Despite the presence of international and national regulations on the protection of women's labor rights and gender inequality in the labor force, international organizations continue to draw attention to the relevance of this issue.

The article discusses that labor legislation additionally provides for a special system of standards for ensuring the protection and safety of women. The presence of which is, first of all, due not only to the physiological characteristics

of the female body, but also, for example, the birth and upbringing of children. Thus, the legal status of a woman, in addition to general basic labor rights, also contains additional rights granted to women by special norms.

It is characterized that the result of further actions to protect women's labor rights is the possibility of more efficient use of vector resources, which will create a good environment in competition for highly qualified labor, will contribute to the coverage of equal opportunities for professional development, clear, impartial methods of workforce management, training, career growth, as well as create conditions for a harmonious combination of the labor function of workers with family responsibilities.

Keywords: labor rights, women's rights, right to work, protection of women's labor rights, gender equality, additional guarantees of labor rights, protection of maternity.

Постановка проблеми. Питання забезпечення гендерної рівності та дотримання прав жінок у всіх сферах суспільного життя, набуває дедалі більшого значення. Нині, на час війни, актуальним питанням – збереження людського потенціалу, української нації та забезпечення захисту функціонування засад, які дали би змогу стабілізувати демографічну ситуацію в Україні, гарантуючи приріст населення. Таким чином, постановка проблеми має звести на новий етап обговорень щодо подальших перспектив, додаткового захисту трудових прав жінок – де відбудеться повна реалізація права на працю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язане із захистом трудових прав жінок як у науці, так і в практичній діяльності, не є новими, зокрема вони досліджуються у працях таких науковців: В. М. Андріїв, Н. Б. Болотіна, М. І. Данченко, І. Я. Кисельов, А. М. Лушніков, В. Г. Ротань, А. А. Тісецька, С. О. Монастирський, В. Г. Ротань, С. М. Прилипка, Н. М. Хуторян, Г. І. Чанишева, Н. Н. Шептуліна та ін.

Метою дослідження є проведення комплексного пізнання та відображення допоміжних векторів захисту трудових прав жінок з огляду на трудове законодавство України та досвіду інших країн, адже розвиток сучасних технологій, цифровізація змін у підходах до організації трудових відносин, запровадження режиму воєнного стану – зумовлює необхідність у дотриманні додаткових механізмів захисту, рівності прав жінок і чоловіків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до ст. 24 Конституції України, проголошується рівність прав жінки і чоловіка, забезпечуються рівні можливості, у т. ч. у сфері праці та винагороди за неї; передбачаються спеціальні заходи з охорони праці та здоров'я жінок, створення необхідних умов, що дають жінкам можливість поєднувати роботу з материнством [1].

Глава XII Кодексу законів про працю України присвячена праці жінок. Встановлені певні обмеження, які одночасно слугують гарантіями щодо права жінки на працю. Так, безумовно, ст. 184 Кодексу законів про працю України, забороняє відмовляти жінкам у прийнятті на роботу, занижувати заробітну плату з мотивів, пов'язаних із вагітністю або наявністю дітей віком до 3-х років, а одиноким матерям – за наявністю дитини віком до 14 років або дитини з інвалідністю [5].

З огляду на національне та міжнародне законодавство, ідеї рівності передбачають заборону дискримінації залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, адже це закріплено, зокрема в: Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод [2], Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. [3], Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. [4], де звертається увага про важливість участі жінок у політичному житті.

Гендерні стереотипи у певних професіях гальмують розвиток праці, умовно, існує поділ на «жіночі» і «чоловічі» через це зароджується нерівність у можливості отримання професійної освіти, підвищення кваліфікації та перепідготовки. Виникає так званий трафарет, що саме жінки повинні опанувати домашні справи та займатися вихованням дітей, і в результаті цього жінки заробляють менше й витрачають на домашню роботу вдвічі більше часу, ніж чоловіки [8].

Цікавою є думка науковця Р. І. Шабанова, який підкреслює, що необхідно відмовитися від архаїчного розуміння, що «гендерна рівність передбачає однакове ставлення до всіх громадян незалежно від соціальних чи інших обставин», адже питання правового регулювання реалізації трудових прав призведе до порушення прав жінок, погіршення якості життя, позбавлення радощів материнства, скорочення їхнього віку [13].

Так, дійсно, сучасні технології, цифрова трансформація в організації трудових відносин у суспільстві – вимагає напрацювання додаткових механізмів захисту трудових прав жінок, де жінки потребують особливої уваги, оскільки саме вони порівняно з чоловіками зазвичай обмежені у використанні конституційних прав. Дедалі більшого значення набуває переосмислення місця жінки в суспільстві та державі.

Саме здоров'я осіб жіночої статі, репродуктивне здоров'я так само впливає – на потенціал продовження роду, сім'ї – майбутнього продовження нації. Варто акцентувати увагу, що на організм жінки у процесі виробництва можуть негативно впливати близько 100 тис. хімічних речовин [11]. Щодо медичних досліджень, то є докази негативного впливу промислових отрут на організм жінок, порівнюючи з чоловіками, що визначається природними особливостями організму жінки під час її праці.

Як зазначає науковець В. С. Ткачишин, вагоме значення вбачається в гонадотропній дії хімічних отрут (мається на увазі вплив саме на статеві залози й нейроендокринну систему регуляції), що виражається погіршенням загального стану (пряма соматична дія); розладами гормональної або генеративної функції яєчників; ураженням яйцеклітини в момент імплантації, в ембріональній фазі та зародковому періоді; пошкодженням статевих клітин з індукцією мутацій, які можуть бути навіть у наступних поколіннях [12]. Таким чином, трудове законодавство, що стосується захисту прав жінок, має бути розглянуте, розширене наскільки це можливо відповідно до науково-технічних, і як бачимо, навіть медичних знань.

Варто зауважити, щодо формування трудового потенціалу, відповідно у 2022 р. загальна кількість ФОП в Україні стала меншою на 42%, якщо порівняти з 2021 р. [10]. Крім того, варто погодитися з експертом проекту «Підтримка жінок, миру і безпеки в Україні» Центру економічного відновлення, Василем Бабичем, який підкреслює, що українські жінки тікали від війни до країн ЄС, таким чином, допомога унаслідок війни українським біженцям і переселенцям за кордоном, зарахування наших малюків у безкоштовні дитячі садочки, дітей до шкіл, надання житла, юридичного захисту та супроводу, надання дозволу на роботу – це, також є захистом та реалізацією порядку денного [10].

Аналізуючи дані Державної служби зайнятості України, статус офіційно зареєстрованого безробітного мали аж 137,3 тис. осіб (станом на 01 квітня 2023 р.). Якщо у відсотковому еквіваленті, то чоловіки 28%, жінки – 72%. Вважаємо за доцільне пояснити таку ситуацію тим, що й досі існує брак достовірних даних, зменшилася реєстрація безробітних в державних службах зайнятості. Так, саме умови воєнного стану збільшили значний рівень безробіття серед жінок, і швидше за все, й надалі змушуватиме їх шукати неформальну зайнятість без офіційного оформлення трудових відносин, гідної заробітної плати та за відсутності соціальної захищеності [9].

Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців сервісу YouControl, станом на 24 лютого 2024 р. в Україні зазначив дані про 275 279 активних ФОПів, зареєстрованих за кодами діяльності, пов'язаними з ІТ. Жінки у 2023 р. відкрили більше ФОПів у сфері ІТ, ніж чоловіки, а чоловіки, навпаки, набагато активніше закривали свої ФОПи [6]. Таким чином, ми бачимо тенденцію, що жінки починають займати та опановувати активніше професії в оборонному секторі, ІТ-галузі.

Однак через наслідки війни роль жінки у спільноті, благодійних та волонтерських організаціях стала ще вагомішою, зокрема: гуманітарна сфера, допомога ЗСУ, освітні та інші ініціативи, також докладаються неземні зусилля у подоланні ворога, а в найближчому майбутньому після перемоги всі жінки прагнутимуть мати гідні умови праці та життя.

Жінки з дітьми потребують допомоги в процесі реалізації їхнього права на працю. Допомогу також вимагатимуть жінки, які доглядають недієздатних членів родини (осіб з інвалідністю, важкопоранених) вдома. Однак все ще не вирішене питання гендерного розриву в заробітній платі чоловіків та жінок (на користь чоловіків). Відношення заробітної плати жінки до заробітної плати чоловіка в Україні, за даними МОП, становить 52% (Словенія – 67%, Латвія – 51%, Естонія – 43%, Польща – 67%, Угорщина – 52%) [8]. Тому вже почалися дискурси України та міжнародних інституцій, яким чином допомогти жінкам з дітьми інтегруватися та набути успішності на ринку праці, маючи можливість насолодитися станом свого материнства, створюючи міцний зв'язок з дитиною.

Низка країн, які мають більш прогресивний досвід у просуванні прав людини та захисту трудових прав жінок показують приклад, зокрема такі країни, як: Фінляндія, Нідерланди (Фонд прав людини Нідерландів – HRF), Канада, допомагають у наданні грантів громадському сектору для просвітницьких заходів і правозахисної діяльності, аналітичних досліджень. США та країни G7 допомагають щодо пільгових кредитів, грантів для жінок підприємниць-початківці. Так само впроваджують додаткові стимули, щоб залучити нових фахівчинь в ІТ-галузі, медицині та освіти Польща та Румунія, які розширюють доступ ринку праці загалом, без фахових уподобань [10].

З огляду на те, що Україна перебуває у напрямку євроінтеграції, потрібно проаналізувати європейські підходи та виокремити тенденції, які найближчим часом мають імплементуватися і в українське трудове законодавство.

Як показує міжнародний досвід, подолання гендерної нерівності та посилення захисту трудових прав жінок можливе. Українські органи влади спільно з громадськими організаціями та міжнародними партнерами в умовах повномасштабної війни, вже активізували роботу щодо розбудови системи реагування та протидії будь-якому виду насильства, допомоги постраждалим від війни, правового захисту в забезпеченні рівних прав жінок та чоловіків. Здійснено такі заходи.

1. Дискримінаційна реклама за ознакою статі уже під заборону. Визначено поняття «дискримінаційна реклама» та «дискримінаційна реклама за ознакою статі», а також посилено відповідальність за порушення законодавства про рекламу (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про рекламу» щодо протидії дискримінації за ознакою статі», який набув чинності 8 січня 2022 р.).

2. Прийнята Державна стратегія забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків до 2030 р. та операційний план з її реалізації до 2024 р.

3. Ухвалено Стратегію впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 р. та операційний план її реалізації до 2024 р.

4. Уже є декілька проєктів групових занять з психологічної підтримки жінок та дівчат «Тримайся, сестер», що реалізується громадською організацією «Жіночий ветеранський рух» у межах проєкту ООН Жінки «Трансформаційні підходи для досягнення гендерної рівності в Україні».

5. «Women for Ukraine» – новий проєкт щодо допомоги українкам, які втратили дохід чи роботу внаслідок війни, аби знайти оновлені можливості для їх професійного розвитку та працевлаштування [7].

Висновки. Наразі існує інший практичний вимір, адже чим більше триває війна, то більше зростає частка жінок-біженок та їхніх дітей, які інтегруються за кордоном. Існує демографічна криза, наразі вона транзитна. Так, сьогодні свобода пересування є базовою демократичною цінністю, яку обмежувати за будь-яких умов не можна. Таким чином, ми бачимо негативний вплив таких явищ, як: війна, внутрішнє переміщення майже 8 млн осіб, втрата значних людських ресурсів, затяжні блекаути, втрати від пошкодження інфраструктури та виробничих потужностей від обстрілів, погіршення стану здоров'я – стало певним бар'єром на ринку праці.

Центральне місце в зусиллях щодо захисту прав жінок в умовах сьогодення, має базуватися на подальших вдосконаленнях і гармонізації із міжнародними стандартами національного трудового законодавства, де гендерна рівність та недискримінація є не просто принципом, а основою корпоративної етики, забезпечуючи належне дотримання та захист прав.

Список використаних джерел

1. Конституція України: зі змінами та доповненнями: (прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 17. 07.1997 р. № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 28.01.2024)
3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: прийнятий ООН 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (дата звернення: 28.01.2024)
4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 28.01.2024)
5. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 19.01.2024)
6. Система YouControl – онлайн-сервіс перевірки компаній. URL: <https://youcontrol.com.ua/> (дата звернення: 27.01.2024)
7. Підсумки року: гендерна рівність, запобігання та протидія домашньому насильству, допомога постраждалим від війни українцям. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/pidsumky-roku-genderna-rivnist-zarobigannya-ta-protydiya-domashnomu-nasylstvu-dopomoga-postrazhdalym-vid-vijny-ukrayintsyam/> (дата звернення: 26.01.2024)
8. Щодо реалізації права жінок з дітьми на працю через розширення послуг із дошкільної освіти й догляду за дітьми. URL: <http://www.golos.com.ua/article/375214> (дата звернення: 20.01.2024)
9. Гендерна рівність у медіа: як її впроваджують на рівні ЄС, в країнах союзу та в Україні. URL: <https://detector.media/production/article/222251/2024-01-29-genderna-rivnist-u-media-yak-ii-vprovadzhuuyut-na-rivni-ies-v-krainakh-soyuzu-ta-v-ukraini/> (дата звернення: 20.01.2024)
10. Вже час конкурувати за наших співвітчизниць у багатьох сферах: Василь Бабич про роль жінок у створенні економічного дива України. URL: <https://womo.ua/vzhe-chas-konkuruvati-za-nashih-spivvitichiznits->

u-bagatoh-sferah-vasil-babich-pro-rol-zhinok-u-stvorenni-ekonomichnogo-diva-ukrayini/ (дата звернення: 22.01.2024)

11. Як побутова хімія впливає на жіночий організм. URL: <https://internetua.com/yak-pobutova-himiya-vplivaye-na-jinocsii-organizm> (дата звернення: 26.01.2024)
12. Ткачишин В. Вплив негативних виробничих факторів на жіночий організм. *Медичні аспекти здоров'я жінки*. 2012. № 5 (57). С. 48–51. URL: <https://mazg.com.ua/ua/archive/2012/5%2857%29/pages-48-51/vpliv-negativnih-virobnichihfaktoriv-na-zhinochiy-organizm> (дата звернення: 26.01.2024)
13. Шабанов Р. І. Проблемні питання проведення гендерно-правової експертизи трудового законодавства. *Підприємництво, господарство і право*. 2021 № 6. С. 101–106. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/6/16.pdf> (дата звернення: 26.01.2024)

References

1. Konstitutsiia Ukrainy: zi zminamy ta dopovnenniamy: (pryjniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 r.) [The Constitution of Ukraine: with amendments and additions: (adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996) (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy - Bulletins of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 30, 141 [in Ukrainian]
2. *Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod vid 17.07.1997 r. № 475/97-VR [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of July 17, 1997 No. 475/97-BP]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian]
3. *Mizhnarodnyi pakt pro ekonomichni, sotsialni i kulturni prava: pryiniatyi OON 16.12.1966 [International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: adopted by the UN on December 16, 1966]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042 [in Ukrainian]
4. *Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii pro likvidatsiiu vsikh form dyskryminatsii shchodo zhinok [United Nations Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text [in Ukrainian]
5. *Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 10.12.1971 № 322-VIII [Labor Code of Ukraine: Law of Ukraine dated December 10, 1971 №. 322-VIII]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> [in Ukrainian]
6. *Systema YouControl – onlain-servis perevirky kompanii [The YouControl system is an online service for checking companies]*. Retrieved from <https://youcontrol.com.ua> [in Ukrainian]
7. *Pidsumky roku: henderna rivnist, zapobihannia ta protydiia domashnomu nasyilstvu, dopomoha postrazhdalym vid viiny ukraintsiam [Results of the year: gender equality, preventing and combating domestic violence, helping Ukrainians affected by the war]*. Retrieved from <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/pidsumky-roku-genderna-rivnist-zapobigannya-ta-protydiya-domashnomu-nasyilstvu-dopomoga-postrazhdalym-vid-vijny-ukrayintsyam> [in Ukrainian]
8. *Shchodo realizatsii prava zhinok z ditmy na pratsiu cherez rozshyrennia posluh iz doshkilnoi osvity y dohliadu za ditmy [On the implementation of the right of women with children to work through the expansion of pre-school education and child care services 4]*. Retrieved from <http://www.golos.com.ua/article/375214> [in Ukrainian]
9. *Henderna rivnist u media: yak yii vprovadzhuut na rivni YeS, v krainakh soiuzu ta v Ukraini [Gender equality in the media: how it is implemented at the EU level, in the EU countries and in Ukraine]*. Retrieved from <https://detector.media/production/article/222251/2024-01-29-genderna-rivnist-u-media-yak-ii-vprovadzhuyut-na-rivni-ies-v-krainakh-soyuzu-ta-v-ukraini> [in Ukrainian]
10. *Vzhe chas konkuruvaty za nashykh spivvitchyznyts u bahatokh sferakh: Vasyl Babych pro rol zhinok u stvorenni ekonomichnogo dyva Ukrainy [It's time to compete for our compatriots in many areas: Vasily Babich on the role of women in creating the economic miracle of Ukraine]*. Retrieved from <https://womo.ua/vzhe-chas-konkuruvati-za-nashih-spivvitchiznyts-u-bagatoh-sferah-vasil-babich-pro-rol-zhinok-u-stvorenni-ekonomichnogo-diva-ukrayini/> [in Ukrainian]
11. *Yak pobutova khimiia vplyvae na zhinochiy orhanizm [How household chemicals affect the female body]*. Retrieved from <https://internetua.com/yak-pobutova-himiya-vplivaye-na-jinocsii-organizm> [How household chemicals affect the female body] [in Ukrainian]
12. Tkachyshyn, V. (2012). Vplyv nehatyvnykh vyrobnychych faktoriv na zhinochiy orhanizm [The impact of negative production factors on the female body]. *Medychni aspekty zdorovia zhinky - Medical aspects*

- of women's health*, 5 (57), 48-51. Retrieved from <https://mazg.com.ua/ua/archive/2012/5%2857%29/pages-48-51/vpliv-negativnih-virobnichihfaktoriv-na-zhinochiy-organizm> [in Ukrainian]
13. Shabanov, R. I. (2021). Problemni pytannia provedennia henderno-pravovoi ekspertyzy trudovoho zakonodavstva [Problematic issues of conducting gender-legal examination of labor legislation]. *Pidpryemnytstvo, gospodarstvo i pravo - Entrepreneurship, economics and law*, 6, 101-106. Retrieved from <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/6/16.pdf> [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 10.02.2024